

Muzeju mācība **Pārdomas par reflektīvo praksi**

Linna Tezere (J. Lynne Teather)

Jau vairāk nekā gadsimta ceturksni universitātes piedāvā muzeju mācības maģistru programmas. Džordža Vašingtona universitāte Vašingtonā un Toronto universitāte atzīmē savu programmu divdesmit otro gadadienu, Ņujorkas štata Kūperstaunas universitātes programma tika uzsākta 1965. gadā, bet Lesteres universitātes pēcdiploma studiju programma Lielbritānijā drīz svinēs gadsimta ceturksni¹. Šo programmu iedīgli veidojās gadsimta sākumā, par pamatu ņemot universitāšu un koledžu kursus un muzeju asociāciju tālākizglītības iestrādes. 1908. gadā Ziemeļamerikā Aiovas štata universitātes Dabas vēstures muzejā profesora Homēra R.Dilla (*Homer R.Dill*) vadībā tika uzsākta mācību programma ekspozīciju veidošanas metodikā. Velleslijas Farnsvortas (*Wellesley Farnsworth*) Mākslas muzejs 1911. gadā izveidoja kursus sievietēm, piedāvājot apgūt muzeja instruktoriem, bibliotekāriem un asistentiem nepieciešamās zināšanas un prasmes, bet Harvarda universitātē Pols Sačs (*Paul Sachs*) uz Foga (*Fogg*) Mākslas muzeja bāzes uzsāka iespaidīgu mācību kursu². Citur pasaulē, Brno universitātē Čehijā Muzeoloģijas katedra tika izveidota 1919. gadā, Buenosairesā mācību kurss tika uzsākts 1920. gadā, bet Riodežaneiro – 1938. gadā. Ievērojamu darbu muzeja speciālistu izglītības problēmu risināšanā ieguldīja muzeju asociācijas. To apliecina muzeju asociāciju kopš 1930. gada izsniegtās apliecības un daudzveidīgās mācību programmas Ņūarkā, Bufalo un Bruklinā.

Bet ko šis aktivitātēm bagātais gadsimts ir mainījis muzeju mācības kā akadēmiskās disciplīnas būtībā? Un ko varam sagaidīt nākotnē? Ziemeļamerikā, piemēram, ir vērojama pastāvīga pretestība muzeju studiju nozarei – sauktai par muzeoloģiju vai muzeju mācību –, turklāt pašos muzejos. Lai gan ir vērojamas arī dažas iepriecinošas liecības. Pēdējos piecpadsmit gados, neraugoties uz dažu muzeju direktoru pretestību, ir vērojama plašāka muzeoloģisko terminu lietošana vai vismaz tolerances pieaugums šajā jautājumā. Muzeju darbinieku aptauja atklātu apbrīnojamo vienotību muzeoloģijas definējumā, jo tas skanētu pavisam vienkārši: muzeoloģija reprezentē muzeju pētniecību.

Grūtības sākas, kad gribam pateikt ko vairāk par definīciju. Muzeoloģijas objekts, teorija, struktūra un iekšējā loģika nav skaidri saskatāma. Par muzeju tēmu sarakstītās literatūras pārskats veidotu biezu sējumu, sākot ar rakstiem un beidzot ar mācību grāmatām, taču liela daļa sarakstītā ir tehniski vai aprakstoši darbi, kam trūkst efektīvas, informācijā balstītas muzeoloģiskās pētīšanas metodes. Visbiežāk pētījumi par muzeju jautājumiem, kā atzīmējis čehu arheologs Jirži Neustupnijs (*Jiří Neustupný*), ir „personīgā pieredze, reizēm papildināta ar priekšgājēju pieredzi un pacelta teorētiskā modeļa līmeni”.³ Tādējādi, no vienas puses, tas, ko uzskata par muzeoloģisku pētījumu, bieži vien ir vispārīgs pētījums, kas pasniegts drīzāk bez jebkāda ietvara, nevis idejas, kas pamatojas noteiktās metodēs. Bieži vien darbu raksturo nekritiski aizguvumi no paralēlām disciplīnām un saistītām jomām, kas adaptēti

¹ Muzeju izglītības programmu piedāvājuma starptautisko sarakstu skatīt *Museum Studies International* (Washington, DC: Smitsona institūts, Muzeju programmu birojs un ICOM Muzeju personāla tālākizglītības komiteja – ICTOP, 1988).

² Lorens Veils Koulmens (*Laurence Vail Coleman*) stāsta par muzeju tālākizglītības aizsākumiem ASV publikācijā *The Museum in America: A Critical Study* (Washington, DC: Amerikas Muzeju asociācija, 1939), xxiv nodaļa.

³ Jiří Neustupný, „Museology as an Academic Discipline”, *MuWoP* (Museological Working Papers), I, 1980, 28.lpp.

muzeju specifikai. Ziemeļamerikā ir vērojama pieaugoša muzeoloģijas marginalizācija gan profesionālajā, gan akadēmiskajā līmenī. Muzeoloģija kā patstāvīga joma attīstās, taču tai pietrūkst progresīvas profesionālās literatūras. Tik tiešām, pēdējos piecos gados ir strauji pieaudzis publikāciju skaits, kurās teorija aplūkota no antropoloģiskā, socioloģiskā vai semiotiskā skata punkta, daudzas no tām ir sarakstījuši akadēmiķi, kurus interesē muzeji, taču viņi studē muzejus, aplūkojot tos no ārpusē. Savukārt praktiķiem šie teorētiskie apcerējumi paliek nepieejami, jo, pat ja viņi tos izlasa, tie ir pārāk piesātināti ar profesionālo žargonu un pārlietu sakņojas konkrētajā pamatdisciplīnā, lai tiem būtu jūtama nozīme muzeju praktiskā darba kontekstā.

Šajā disfunkcionālajā sašķeltībā starp praktiķiem un teorētiķiem muzeju studiju nozare, iespējams, seko dalījuma, kas vērojams arī citās disciplīnās un profesijās, kurās izdala praktiķus un teorētiķus. Daļa problēmas sakņojas nespējā konceptualizēt specializācijas areālu un popularizēt tā priekšnosacījumus teorētiķu vai praktiķu vidū. Patiesi, kopš otrā pasaules kara ICOM un UNESCO organizācijas Parīzē un universitāšu centros, galvenokārt Austrumeiropā, ir aktivizējušas centienus konceptualizēt muzeoloģijas disciplīnu, to veicinājuši arī daži individuālie teorētiķi atsevišķās pasaules daļās. Pavisam neliela viņu pētījumu daļa nonāk līdz muzeju darbiniekiem vai tiem, kas akadēmiskajos centros māca viņus, tādējādi saglabājot ignoranci pret mācību nozares intelektuālajām tradīcijām.

Iespējams, ka muzeju studiju nozares veidošanos būtiski ietekmē tās nepārtrauktā atrašanās akadēmisko aprindu „nomalē”. Rezultātā, jebkura programmas izaugsme augstākās izglītības struktūrās ir problemātiska. Mācību programmas adaptēšana un fakultatīvās prasības tiek uztvertas ar aizdomām, tiklīdz tās novirzās no „akadēmiskajiem” standartiem. Tai pat laikā, finansiālais spiediens uz universitātes administrāciju liek tai meklēt jebkuru vājo punktu, uz kura pamata „apcirt” programmu.

Vispārējā akadēmiskā izpratnē ir tāda, ka muzeoloģijas programma ir pārāk orientēta uz praksi, šie pārmetumi virza mūs zinātniskā un zinātņu disciplīnās balstītā pieejā, jo prakses vārds no mūsu vārdnīcas ir jāizsvītro. PhD muzeoloģijā tiek uztverti kā dīvaini; maģistri – kā otrās šķiras studenti, kas nokārtojuši semestra eksāmenus. Par ko gan mēs brīnāmies? Universitātes ir institūcijas, kuras savā būtībā balstās uz viedokli, kas apšaubā praktiskā darba kompetences un profesionālās meistarības nozīmi. Šis uzskats pastāv, neraugoties uz to, ka augstskolās noteiktu vietu ieņem sociālās zinātnes un ka pielietojamās un fundamentālās zinātņu disciplīnas ir saistītas ar profesionālo kompetenci, tāpat kā profesionālās izglītības fakultātēs. Šo problēmu reti apzinās muzeju profesionāļi, kas aicina veidot programmas atbilstošākas un kas kritizē mūsu studiju teorētisko orientāciju. Mēs esam spiesti balansēt starp profesionālo izglītību un akadēmismu un bieži no šīs „virves” nokrītam.

Tomēr, vai šaubīšanās par mūsu akadēmisko atbilstību no universitātes kolēģu puses ir pamatota? Vai esam formulējuši savu izpētes jomu, praktiskās kompetences pamatu atbilstoši mūsu profesionāli zinātniskajai evolūcijai? Mūsu ambīcijas attiecībā uz zinātniski pamatotu akadēmisku muzeja darbu raksturojošu disciplīnu iespējams tikai pastiprina dilemmu, kuras pamatā ir profesionālās kompetences dalījums, kas nostāda teoriju pret praksi. Viss norāda uz to, ka prasmju un zināšanu dalījums, pamatojoties uz atšķirībām starp zinātniskajiem, universitātes izglītību guvušajiem pētniekiem un tehnisko, profesionālo izglītību guvušajiem praktiķiem, atspoguļo sašķeltu konceptuālu modeli, kurā balstās muzeju nozare jeb profesija. Šī pieeja pamatojas divdalījumā, kurš visai attāli atspoguļo muzeja praktiķu un teorētiķu ikdienu un tās problēmu risinājumu.⁴

Mūsu akadēmiskās identitātes problēmas sarežģīt praktiskās darbības sfēra, kas traucas pretim industriālās mācīšanas modeļu kompetencē bāzētiem mērījumiem, īpaši Apvienotajā

⁴ Donald A. Schön, *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action* (New York: Basic Books, 1983). Šajā ziņojumā vārdi „reflective” un „reflexive” ir lietoti viens otru aizstājot, jo tiem ir viena un tā pati vai ļoti līdzīga nozīme (The Concise Oxford Dictionary. London: Oxford University Press, 1964, 1976).

Karalistē, kur to veicina Muzeju darbinieku sagatavošanas institūts. Līdzīgu analīzi, izmantojot industriālo mācīšanas modeli, mēģināja veidot Kanādas Muzeju asociācija 1977.-78. gadā, un šis modelis tika pārveidots muzeoloģijas mācību programmas modelī.⁵ Pašreizējām shēmām ir raksturīgi, ka tām jāapšaubā praktisko iemaņu fundamentālo zināšanu konteksts mēģinājumā radīt darbības novērtējuma pasākumus un mācību programmas, kas atbilst specifiskām muzeja funkcijām un aptver visas muzeja darbības sfēras. Kā mēģinājums racionalizēt daudzveidīgo, pielietojumā visaptverošo darbaspēku, kompetencē bāzēta sistēma rada dažus būtiskus jautājumus par to, vai tā atbalstīs unikālo muzeju studiju jomu un kādas attiecības šai mācību programmai būs ar akadēmiskajiem un pētniecības centriem, kuri papildina nozares informāciju ar zināšanām un izpratni.

Šīm problēmām ir nepieciešama akadēmiskā un profesionālā analīze un stratēģija, turklāt gan vietējā, gan globālā līmenī. Taču vispirms jāzina, kāda ir šīs studiju jomas pašreizējā situācija. Viens no rādītājiem varētu būt muzeju nozares terminoloģija; otrs – tās gnozeoloģiskā attīstība; visbeidzot – alternatīvu analīze un muzeoloģijas izpratnes stratēģija.

1. Terminoloģija

Muzeju mācība, izmantojot terminu „muzeoloģija”, formāli sākās vismaz pirms simt gadiem, bet muzeju teorijas jēdziens pirmo reizi parādījās vismaz 16. gadsimtā saistībā ar modernā muzeju jēdziena un terminoloģijas evolūciju. Viens no pirmajiem, kas vārdam „muzejs” pievienoja izskaņu „oloģija”, bija J.Graessers (*J.Graesser*), kurš 1885. gadā periodiskajā izdevumā *Zeitschrift Für Museologie und Antiquitätenkunde (Muzeoloģijas un antikvitāšu žurnāls)* sniedza pārlietu pašapzinīgu apgalvojumu, ka:

Ja pirms trīsdesmit vai pat divdesmit gadiem kāds runātu vai rakstītu par muzeoloģiju kā zinātni, daudzi cilvēki reaģētu ar līdzjūtīgu vai nievājošu smaidu. Šodien tas, protams, ir citādāk.⁶

Ir pagājuši 105 gadi. Kas ir mainījies?

Muzeoloģijas jomu jau ilgāku laiku raksturo konflikts starp konkurējošiem uzskatiem par profesionālo kompetenci. Vieni muzeju darbinieku uztver kā amatnieku, praktiķi, kurš apvieno iemaņas ar gudrību, ko nevar skaidri noformulēt vai pārvērst skaidri definētos noteikumus un teorijās. Šī uzskata ietvaros valda viedoklis, ka muzeja darba iemaņas jāuztver kā sekundāras, salīdzinot ar mācību priekšmeta akadēmiskajām zināšanām, un tādējādi šī joma nav iekļaujama augstskolas programmās. Otrajā gadījumā muzeja darbinieks tiek uztverts kā tehniķis, kura praktiskā darba rezultāti radušies, pielietojot muzeoloģijas zinātnes principus un metodes. Viena versija praktiskās iemaņas paceļ atsevišķas zinātnes līmenī, otra prezentē šo jomu kā starpdisciplīnu, kā citiem piederošu metožu un disciplīnu apvienojumu. Šī diskusija par muzeja kompetenci nostāda zinātņi pret tehniku vai mākslas paņēmieni, maz izprotot strīda vēsturi un tā neauglību.

Viens no pirmajiem praktiķiem, kurš formulēja muzeja darba teoriju pēc otrā pasaules kara, bija Jirži Neustupnijs, kurš 1950. gadā dokumentā *Questions de muséologie moderne*⁷ piedāvāja *vispārīgās muzeoloģijas* definīciju kā „muzeju darba teorētisko aspektu”, kas sastāv no „zinātniskās pētniecības un kolekcionēšanas, izglītojošajām aktivitātēm, saglabāšanas,

⁵ L.Teather, *Professional Directions for Museum Work in Canada: An Analysis of Museum Jobs and Museum Studies Training Curricula* (Ottawa: Canadian Museums Association, 1978).

⁶ J.Graesser, *Zeitschrift Für Museologie und Antiquitätenkunde* (1885), ko citējis Evzen Schneider rakstā „The Way of Museums: an Exhibition at the Moravian Museum, Brno”, *Museum*, 29, 1977, 183. lpp.

⁷ J.Neustupny, *Otazky Dnesniho musejnickvi- Questions de muséologie moderne* (Prague, 1950), 197. lpp., citēts J.Neustupny, *Museum and Research* (Prague: Narodni Museum, 1968), kas prezentē plašu muzeoloģisko diskusiju vēsturi Austrumeiropā. Skatīt arī J.Neustupny, „What is Museology?”, *Museum Journal*, 71, 1971, 67. lpp.

eksponešanas, teorijas un tehnikas". *Muzeogrāfija* tika definēta kā aprakstošā un tehniskā doktrīnas daļa, kamēr ar muzeoloģiju apzīmēja teoriju. Neustupnijs papildināja vispārīgās muzeoloģijas jēdzienu ar *speciālo muzeoloģiju*, kas sastāv no dažādu disciplīnu kā pielietojamo zinātņu, kas kalpo muzeju vajadzībām, izmantošanas muzeja darbā.

Neustupnijs uzsāka muzeoloģijas terminoloģijas veidošanu, pieņemot, ka muzeoloģija ir teorija, kas atkarīga no disciplīnām, kuras pielieto muzejos. Tikai daļa muzeoloģijas - tā, kas atspoguļo muzeja priekšmetu zinātnisko raksturu, ir zinātniska. Šo muzeoloģijas modeli kā atvasinātu studiju jomu tālāk izstrādāja Vācijas Demokrātiskās republikas muzeologi 1966. gadā, reprezentējot muzeoloģiju kā „vairāku disciplīnu kompleksu veidojumu, kas kopīgs vienam sociālam institūtam – muzejam”. Pēc viņu uzskata muzeoloģija ir starpdisciplināra, margināla zinātne, kas nodarbojas ar koordinēšanu un integrēšanu. Tomēr, tai ir pašai savs objekts un struktūra: muzeja darba teorija, muzeju vēsture un muzeja darbs, kā arī kolekcionešanas, pētniecības un eksponešanas metodoloģija. Taču citi iebilda, definējot muzeoloģiju kā atsevišķu, pat zinātnisku jomu. Līdz 1964. gadam daži Austrumvācijas muzeologi lietoja terminu „Museumswissenschaft” (muzeju zinātne), lai pieteiktu patstāvīgu zinātnes disciplīnu, kurai ir sava vieta zinātņu sistēmā, ar to aizvietojot vispārīgāku terminu „Museumskunde” (mācība par muzejiem).⁸ Turpinājās muzejzinātnes definīcijas attīstība. *Museumswissenschaft* attēlo muzeju mācību kā atsevišķu un zinātnisku disciplīnu; tās unikālais objekts ir muzejs, taču tā pēta muzeja uzdevumus un funkcijas, sakārtotas sistēmās, kas ņemtas no pamatotiem un pārbaudāmiem paraugiem.⁹

Vērā ņemams ir fakts, ka tikai daži muzeju darba teorijas pētījumi bija pieejami angļu valodā – divi no tiem ir pieminētās Jirži Neustupnija publikācijas 1968. un 1971. gadā, bet pārējo autors ir Reimonds Singltons (*Raymond Singleton*) no Lesteres universitātes Muzeoloģijas nodaļas (1966-77), kurš pārstāv citu, pragmatiskāku tendenci muzeoloģijas evolūcijā. Lai gan vairums viņa publikāciju ir veltītas jautājumiem par muzeja profesiju un muzeja darba veikšanai nepieciešamo izglītību, Singltona īpašais ieguldījums ir jēdziena „muzeju mācība” popularizēšanas aizsākšana Amerikas Savienotajās Valstīs.

Singltons muzeju mācības disciplīnu definēja vienkārši kā „muzeju izpēti” (*to study museums*); tā ietvēra gan muzeoloģiju, gan muzeogrāfiju, taču tās konceptuālā bāze bija plašāka.¹⁰ Galvenā termina „muzeju mācība” vērtība, viņaprāt, ir tā, ka tas ir pašizskaidrojošs. Muzeju darbinieku pretestībai terminu muzeoloģija un muzeogrāfija ieviešanā Singltons saskatīja zināmu loģisku pamatojumu. Lai gan var šķist, ka konceptuāli muzeju mācība prezentē plašāku, unificētu objektu, praksē, piemēram, mācību programmās Ziemeļamerikā, tā bieži tiek interpretēta kā metožu vai praktisko iemaņu kopums. Singltona piedāvātā definīcija ir tieši muzeoloģiska, centrēta uz „muzeju mērķi” un muzeju saistību ar sabiedrību. Tieši muzeju loma sabiedrībā ir tā, kurā

... slēpjas patiesās muzeja profesijas būtība. .. Tā ir vispārējs pamats, faktors, kas vieno un integrē visus muzejus vienotā veselumā ar īpašu, unikālu ieguldījumu sabiedrības dzīvē, neatkarīgi no muzeja lieluma un funkcijām.¹¹

Singltons apgalvo, ka muzeju domāšanai jābalstās racionālos pētījumos, jautājumos, kas sākas ar „kāpēc”, jo „tikai jautājot un analizējot, un apsverot visu, ko darām muzejā,” var

⁸ „Beitrage zur Museumswissenschaft”, *Neue Museumskunde*, 7, 1964, 11. lpp.

⁹ Klaus Schreiner, „Criteria on the Place of Museology in the System of Sciences”, *Muwop*, I, 41. lpp.

¹⁰ R. Singleton, „The Purpose of Museums and Museum Training”, *Museums Journal*, 69 (December) 1969, 133.lpp.

¹¹ R. Singleton, „The Purpose of Museums and Museum Training”, *Museums Journal*, 69 (December) 1969, 133.lpp.

tikt uzlabots to sniegums.¹² Tomēr Singltona definīcija bija tradicionāla tai nozīmē, ka tā bija centrēta uz muzeja krājumu.¹³

Atsevišķu muzeju domātāju centieni definēt muzeju mācību guva starptautisku atbalsi. 1958. gadā Riodežaneiro UNESCO Reģionālajā Izglītības seminārā tika veikts viens no pirmajiem mēģinājumiem izveidot vienotu definīciju. Toreiz muzeoloģija tika definēta kā „zināšanu nozare, kas saistīta ar muzeju mērķu un organizācijas pētīšanu.”¹⁴ Nākamajos divpadsmit gados ICOM Starptautiskā administrācijas un personāla komiteja pievērsās jautājumiem par muzeja profesijai nepieciešamo izglītību. Vēlāk pārdēvēta par Muzeju darbinieku profesionālās izglītības komiteju un centrēta uz ICOM Izglītības vienību, ko vadīja Žoržs Anrī Rivjērs (*Georges Henri Rivière*) un Iveta Odonā (*Yvette Odonne*), šī grupa atgriezās pie diskusijām par muzeoloģijas un muzeju darba objektu un teoriju.¹⁵ ICOM Izglītības vienības un Lesteres universitātes kopīgi izstrādātajā 1971. gada mācību programmā ar nosaukumu *Muzeju darbinieku profesionālā izglītība pasaulē: problēmas faktiskais stāvoklis* autori piedāvāja šādas definīcijas:

Muzeoloģija ir muzeju zinātne. Tā pēta muzeju izcelšanos un vēsturi, muzeju lomu sabiedrībā, specifiskās pētniecības sistēmas, saglabāšanu, izglītojošo darbu un organizāciju, attiecības ar fizisko vidi un daudzveidīgo muzeju veidu klasifikāciju.

Muzeogrāfija aptver muzeju darbības metodes un praksi visā aspektu daudzveidībā.¹⁶

Kāds cits čehs Jans Jelineks (*Jan Jelinek*), Morāvijas muzeja direktors Brno, aktīvi virzīja muzeoloģiskās diskusijas Čehoslovākijā un ICOM. Jelineku pārsteidza muzeju speciālistu uzskatu šķelšanās, un viņš pievērsās diviem jautājumiem: (a) muzeja profesijas profils un (b) zinātniskās pētniecības raksturs muzeju kontekstā.¹⁷ Čehoslovākijā viņš izveidoja Muzeoloģijas nodaļu pie Morāvijas muzeja un atjaunoja Muzeoloģijas katedru Jana E. Purkinjes Universitātē Brno. Būdams ICOM prezidents no 1971. – 1977. gadam, viņš ierosināja izveidot starptautisko Muzeoloģijas komiteju, kas kalpotu kā ICOM „sirdsapziņa”. Tā tika nodibināta 1977. gadā, un jaunās Starptautiskās Muzeoloģijas komitejas mērķis tobrīd bija skaidrs:

Ir nepieciešams pētīt, attīstīt un adaptēt mainīgajām mūsdienu vajadzībām ikvienu profesionālās darbības nozari – tai skaitā muzeoloģiju. Izplatīt modernās muzeoloģijas idejas un atbalstīt dažādas muzeoloģiskās attīstības jomas – tāda būs ICOM Starptautiskās Muzeoloģijas komitejas programma.¹⁸

¹² R. Singleton, Citētajā darbā. Piezīme 10, 2.lpp.

¹³ R. Singleton „Professional Education and Training”, *Museum Journal*, 70 (December 1971), 99. lpp.

¹⁴ Ziņojums, ko sniedza Georges Henri Rivière, *UNESCO Regional Seminar on the Educational Role of Museums*, Rio de Janeiro (Brazil, 7-30 September 1958), 12. lpp.

¹⁵ *The Training of Personnel* (London: Hugh Evelyn for ICOM, 1970), 23., 24. lpp. Skatīt arī G.H. Rivière, „The Museum – The Intensification of Scientific Research and the Growth of Art Production”, *UNESCO International Symposium on Museums in the Contemporary World* (Paris, 1969), 18. lpp.

¹⁶ *Professional Training of Museum Personnel in the World: Actual State of Problem* (Paris, 1972).

¹⁷ Jan Jelinek, „Museology and Museography in Museums”, *The Training of Museum Personnel* (London: Hugh Evelyn for ICOM, 1970) 23., 24. lpp.

¹⁸ *The Establishment of a New International Committee on Museology*, kā citēts Petera van Menša ICOFOM vajadzībām sagatavotajā dokumentā „A Short History of the International Committee for Museology”.

Komiteja Vīnoša Sofkas (*Vinos Sofka*) vadībā ar sanāksmju un *MuWoP*¹⁹ rakstu krājumu palīdzību centās sasniegt vairākus mērķus: (1) nostiprināt muzeoloģiju kā zinātnes disciplīnu; (2) pētīt un atbalstīt muzeju un muzeju profesijas attīstību, muzeju lomu sabiedrībā, muzeju aktivitātes un funkcijas; (3) veicināt muzeoloģijas būtiskāko tendenču kritisku analīzi.²⁰

Muzeoloģijas teorētiķi, virzoties uz šiem mērķiem, ir snieguši atbildes, kas iederas vienā no Vīla Tofta Jensena (*Vili Toft Jensen*) noteiktajām trim kategorijām, katrā piedāvājot citādu muzeju teorijas artikulāciju²¹: I. Muzeoloģija kā lietišķā/praktiskā zinātne; II. Muzeoloģija kā patstāvīga (a) sociālā, (b) metateorētiskā zinātne.

Pēdējā kategorijā Tofts Jensens iepazīstina ar muzeoloģijas fenomenoloģisko interpretāciju, kas skaidrota Z.Z.Stranska (*Z.Z.Stransky*), Tomislava Šolas (*Tomislav Šola*), dažu jauno un citu muzeologu darbos. Stranskis, arī čehu muzeologs, uzskata, ka patlaban izšķirīga nozīme ir muzeju teorijas esības, metodoloģijas un muzeju mācības sistēmas pētīšanai, jo prakse pati par sevi neatrisinās muzeju problēmas. Teorijas mērķim ir jābūt: „atklāt realitātes objektīvās puses, noteikt tās likumus un atrast optimālo veidu, kā atrisināt ikdienas problēmas un doties uz priekšu”. Pēc Stranska domām, muzeju *raison d'être* nav pats muzejs, bet gan „muzeju eksistences sociālais cēlonis”.²² Šajā jautājumā Stranska argumenti sakrīt ar Singltona un Rivjēra uzskatiem.

Bet Stranskis pievieno vēl vienu jēdzienu; viņaprāt muzeoloģijas būtība rodama cilvēku darbībā, kas izpaužas kā „tādu objektu un radošo izpaušmju saglabāšana, pretēji to iznīcīgajai dabai, kas daudziem reprezentē ar humanizāciju cieši saistītas noteiktas vērtības.”²³ Tādējādi muzeoloģija aptver „cilvēka specifisko attieksmi pret realitāti”.²⁴ Konkrētāk izsakoties, muzeoloģijas pamatā ir objekti, no kuriem veidojas kolekcijas un kas funkcionē kā materiālie dokumenti jeb liecības, kuras jāsaista ar, Stranska vārdiem runājot, „integrētajām zinātniskajām zināšanām”, un šīs liecības kalpo savam mērķim tikai tad, ja tiek komunicētas, piemēram, ar izstādes starpniecību. Pēc Stranska domām, muzeoloģija nespēj pildīt to lomu, ko pilda muzejam atbilstošas zinātņu disciplīnas, taču šīs speciālās muzeoloģiskās disciplīnas arī nekalpo kā muzeoloģijas aizstājējas. Šajā jautājumā viņa un Neustupnija uzskati atšķiras.

Lai muzeoloģijas scenāriju padarītu vēl komplicētāku, pēdējā dekādē nozari ir papildinājuši daži jauni termini: „neomuzeoloģija” un „jaunā muzeoloģija”, turpretī dažas mācības jomas, piemēram, „sabiedrības vēsture” un „vēstures avotu menedžments”, „mantojuma menedžments” un „mākslas administrēšana”, pārklājas ar dažām muzeoloģijas sfērām. *Jaunā muzeoloģija* izauga no ekomuzeju kustības iedibinātāja Žorža Anrī Rivjēra darbības un vairāku Francijas (Matilde Belēga-Skalberte (*Mathilde Bellaigue-Scalbert*)) un franču Kanādas (Kvebekas muzeologi Renē Rivārs (*René Rivard*) un Pjērs Mairāns (*Pierre Mayrand*)) centieniem.²⁵ Tā balstās pieņēmumā, ka muzeoloģija tikai reprezentē to, kas notiek 19. gadsimta „tradicionālā” muzeja četrās sienās, kamēr jaunā muzeoloģija nodarbojas ar sabiedrības muzejiskām aktivitātēm, kas notiek ārpus muzeja kā tradicionālas institūcijas. Jauno muzeoloģiju pārstāv ekomuzeji, brīvdabas muzeji u.c. Uz šī pamata tā pieprasa:

¹⁹ “Museology – Science or Just Practical Work?”, *MuWoP*, No. 1 (1980) un “Interdisciplinarity in Museology” *MuWoP*, No. 2 (1982).

²⁰ Peter van Mensch, „A Short History of the International Committee for Museology”.

²¹ Vili Toft Jensen, „Museological Points of View – Europe 1975”, *MuWoP*, I, 1.-10. lpp.

²² Z.Z.Stransky, *Brno: Education in Museology* (Brno: J.E.Purkyne University and Moravian Museum, 1974), 27. lpp.

²³ Z.Z.Stransky, *Brno: Education in Museology* (Brno, 1974), 26. lpp.

²⁴ Turpat, 27., 28. lpp.

²⁵ Pierre Mayrand, „The New Museology Proclaimed”, *Museum*, No. 148, 1985, 200., 201. lpp. un šai pašā izdevumā – Rene Rivard, „Ecomuseums in Quebec, 202.-205. lpp. Izdevums pilnībā veltīts ekomuzejiem.

.. muzeja kā instrumenta, kas kalpo sabiedrībai, atjaunošanu. Kalpošanu pasaules mantojuma globālai attīstībai. Kalpošanu cilvēkam kopumā, esot dabas kā kopuma sastāvdaļai, vakar un šodien, domājot pirmkārt par nākotni un intelektuālajiem un materiālajiem līdzekļiem šāda muzeja izveidošanai.²⁶

Tomislavs Šola ir gājis vēl tālāk un ieviesis terminu „heritoloģija”, par pamatu ņemot vārdu *heritage* (mantojums), lai reprezentētu šo daudz plašāko muzeja nozīmi un tā mācību.²⁷

Visas šīs jaunākās teorijas ir radītas, lai piepildītu tukšumus muzeoloģijas kā noteiktas mācību sfēras izpratnē, taču tās ir arī mulsinošas vairumam praktiķu vai akadēmiskā viedokļa veidotāju un noved pie pēdējā muzeoloģijas uzskata, ko pārstāv daudz lielāks sekotāju skaits – praktiķi, kuriem bieži jānoraida teorija, lai izvēlētos pragmatiskāk izmantojamu produktu. Patiešām, Ziemeļamerikā mēģinājumi piedāvāt muzeoloģiju kā teorētisku mācību ir piedzīvojuši vispārīgu neveiksmi, izņemot vienu vai divas muzeju programmas, piemēram, Toronto Universitātē, un dažus teorētiskus Kvebekā. Šeit nav daudz dzirdēts par trīsdesmit gadu ilgušajām starptautiskajām debatēm muzeoloģijas jautājumos, nemaz jau nerunājot par senākiem notikumiem. Veicinošs faktors varētu būt tas, ka muzeoloģija ir aizstāta ar terminu „muzeju mācība”, kas kļuvis par modes vārdu, ar ko apzīmē jebkādas muzeju izglītības programmas, nebūt neprasot, lai tās būtu muzeoloģiskas. Visvairāk šī pragmatiskā pieeja vairās no diskusijas par muzeoloģijas teorētisko būtību, tā vietā pievēršoties sekundārajiem aspektiem, kas ir daudz tiešākā sakarā ar praksi: muzeju amatu definīcijām, „atsevišķu” disciplīnu vai zinātnisko grādu pamatotībai un muzeju profesijas pastāvēšanai. Tā kā šie jautājumi nekad nav bijuši atrisināti tā, lai apmierinātu visas muzeju darbinieku profesionālās grupas, tad muzeju darbinieku enerģija tiek novirzīta no konstruktīvām diskusijām par muzeju aktivitāšu dabu un teoriju, aicinot uz nepārtrauktām, karstām debatēm.

Muzeju teorijas noliegšana visbiežāk izpaužas, strīdoties par muzeja profesiju un profesionālo izglītību. Šī diskusija ir dokumentēta jau ļoti sen, kad naturālists Aleksandrs Rutvens (*Alexander Ruthven*) cēla apsūdzību pret muzeja profesijas eksistenci, un Lorens Veils Koulmens (*The Museum in America*)²⁸ atspēkoja to 1939. gadā. Šī diskusija visai bieži atkārtojas, bet vairs ne tik dramatiski kā Vilcoma Vošberna (*Wilcomb Washburn*) 1967. gada izdevumā *Curator* publicētajā rakstā „Grandmotherology and Museology” (Vecmāmiņoloģija un muzeoloģija), kur autors tipizē nepatiku pret profesiju, kas balstās muzeoloģijā, vismaz tādā, kā tā bija formulēta toreiz.²⁹

1990. gada ikgadējā CMA konferencē Otavā uz viedokli, kas bija vērsts pret muzeoloģiju, tāpat arī muzeja profesiju, kas tika raksturota kā neeksistējoša, atbildēja Austrālijas muzeja direktors Dess Grifins (*Des Griffin*). Viņš teica, ka, ja vēl kāds diskutēs par to, vai muzeja profesija eksistē, viņš ņems savu bisi un nošaus to. Dramatiska koloniālisma pārmērība! Taču vēstījums bija skaidrs, ka daži no vecajiem strīdiem (piemēram, par to, vai muzejmācība eksistē, vai tā ir uzskatāma par mācību disciplīnu un zinātņu jomu, vai muzeja darbs ir profesija) – lai piedod mani kolēģi, ir apnikuši, nonākuši strupceļā, ir neproduktīvi, ved mūs prom no būtiskas diskusijas par muzeju mācību. Ir laiks uzņemt jaunu meldiņu! Šādas dilemmas var izzust vienīgi tad, ja attīstās tāda teorija vai prakse, kas ievieto tehnisko problēmu risinājumu plašākā reflektīvā pētījuma kontekstā, kas sakņojas muzejmācības

²⁶ Hugues de Varine. „The Word and Beyond”, *Museum*, No. 148, 1985.

²⁷ Tomislav Šola, „A Contribution to a Possible Definition of Museology”, *Interdisciplinarity in Museology, MuWoP* (Paris, 1982); „Definitions and Revisions: Towards the Total Museum” (Zagreb, 1989)

²⁸ Diskusiju par šiem notikumiem skatīt L. Teather, *Professional Directions for Museum Work in Canada* (Ottawa: Canadian Museum Association, 1978), Part III; Alexander G. Ruthven, *The Naturalist in a University Museum* (Ann Arbor, Michigan, 1931); un Laurence Vail Coleman, op. cit. Note 2, 416.-418. lpp.

²⁹ Wilcomb Washburn, „Grandmotherology and Museology”, *Curator*, X (1967. gada marts), 43.-48. lpp.

filozofiskās sfērās. Virziena maiņa mūsu mācību nozares attīstības stratēģijā ir nepieciešama, un tai ir jābūt tādai, kas apliecina globālos kultūras procesus.

2. Gnozeoloģiskā diskusija

Kā ir ar mūsu gnozeoloģisko un metodoloģisko veselību? Viens no centrālajiem jautājumiem, līdzās muzeju mācības jomai, par kuru tiek diskutēts pēdējos 40 gados, ir jautājums, vai muzeju mācības disciplīnai ir jābūt zinātniskai, vai ar teorētisku nozīmi. Diskusijās lietotās dažādās „zinātnes” un „zinātniskuma” definīcijas ir saduļķojušas debates par muzeoloģijas zinātnisko raksturu, kas ir dominējušas mācību jomas teorētiskajā diskusijā. Tā ir sociālo zinātņu un zinātnes definīcijas parasta problēma. Kopā ar argumentiem par muzeja darba zinātnisko pamatojumu rokrokā iet debates par nozares akadēmiskajām pilnvarām un disciplīnas statusu.

Šie jautājumi sabiedrībā un akadēmiskajās aprindās tiek pakļauti uzbrukumam. Universitātes savās vērtībās un organizācijā norobežojas no uzskata, ka profesionālās zināšanas reprezentē zinātnisko teoriju un metožu pielietojumu praktisko problēmu risināšanā. Pēc Masačūsetsas Tehnoloģijas institūta profesora Donalda Šēna (*Donald Schön*) domām, šis kļūdainais uzskats ir tehniskās racionalitātes produkts, kas izaudzis no 19. gadsimta pozitīvisma uzskatiem un Rietumu ideju un institūciju 300 gadu ilgās evolūcijas.³⁰ No Bēkona (*Bacon*) un Hobsa (*Hobbes*) laikiem zinātniskais pasaules uzskats, un līdz ar to ideja, ka progress ir zinātņu tehnoloģiju produkcijas rezultāts, ir guvusi virsroku. Profesionālajiem ir jābūt zinātnes progresa pielietojuma apliecinātājiem. Šī tehniskās racionalitātes modeļa ietvaros prakse tiek uzskatīta kā zināšanu pielietojums instrumentālos lēmumos un tiek atspoguļota mūsu izglītības sistēmā, kur pastāv darba, un no tā izrietoši – uzticamības, dalīšana starp zinātniekiem jeb akadēmiķiem, kas veido teorijas, un profesionāļiem jeb tehniķiem, kuri ir praktiskā darba veicēji. Tomēr, kopš Otrā pasaules kara profesijas tiek pakļautas uzbrukumam, un arvien vairāk tiek uzskatīts, ka tās nespēj sekmēt sabiedrības mērķu sasniegšanu.³¹ Profesionālās ir nomocītas strīdos, kur rezultāti tiek pretstatīti līdzekļiem, ar nenoteiktību par praktiskās darbības kontekstu un ar konfliktējošām vērtību sistēmām, kas padarījušas profesijas nenoteiktākas, pieaugot to klientu kritiskajām prasībām.

Šēns savā grāmatā *The Reflective Practitioner* (Reflektīvais praktiķis) piedāvā ieskatu spriedzē starp „stingrajām” (*hard*) zinātnes un erudīcijas zināšanām un „mīkstajām” (*soft*) meistarības, intuīcijas un prakses zināšanām.³² Viņš iebilst, ka ekspertiem praktiķiem parasti ir „praktiskās zināšanas, kas nav vārdos izsakāmas, un tieši šīs zināšanas var būt profesionālo pētījumu un izglītības pamatā, tieši tāpat kā precīzu zināšanu un kontrolētu eksperimentu iespējamība jebkurā zinātnē”.³³

Sākot ar praktiskās norises vietu, ir iespējams izveidot un pārbaudīt zināšanu modeļus. Daudzi praktiķi patiesībā bieži demonstrē pārsteidzošu spēju reflektēt savas intuitīvās zināšanas darbībā un pielietot tās savā darbā ārkārtas lēmumu pieņemšanā. Varbūt šīs spējas komunikācija ir labākais, kas šajā gadsimtā raksturo muzeoloģisko izglītību. Darbā šis process reprezentē sagatavošanos problēmas risināšanai, domājot līdzīgi kā diagnostikas ierīces sagatavošanā, veicot specifisku filozofisko konstrukciju operāciju. Vispirms apziņas virspusē tiek pacelta problēma, izlūkojot jautājumus, diskutējamās tēmas un cēloņus; pēc tam, balstoties uz novērotajiem simptomiem, tiek kritizēta, testēta un pārstrukturizēta intuitīvā izpratne par piedzīvoto fenomenu; un tad process tuvojas izpratnei par struktūru, paplašina vai pārstrukturē

³⁰ Donald Schön, *The Reflective Practitioner*, 31.-37. lpp.

³¹ Piemēram, Ivan Illich, *Deschooling Society*, Vol. XLIV (New York: Harper & Row, 1970) un Schön, citētajā avotā Note 30, 37.-48. lpp.

³² Turpat 49.-61. lpp.

³³ Turpat viii lpp.

visu zināšanu bāzi, kas attiecas uz konkrēto jautājumu, līdz tiek gūta skaidra izpratne un iespējamā rīcība. Pārbaudes kritērijs ir zināšanu un prasmju struktūras, kas būvētas ar formulējumu un testēšanas palīdzību.

Fundamentālo teoriju un metožu pētījumiem ar profesiju saistītajā mācību jomā ir jāvadās pēc *rīcības zinātnes* principiem, piem., pētniekiem jāņem vērā rīcības konteksts, bet praktiķiem savās refleksijās jāizmanto dotais teorētiskais ietvars.³⁴ Abiem jāveido sadarbība, kas ļoti atšķiras no pielietojamās zinātnes modeļiem, kur praktiķis ir vienīgi pētījumu rezultātu lietotājs.

Kā tas tiek interpretēts muzeoloģijā? Skaidrs ir tas, ka universitāšu akadēmiskās fakultātes tiek vērtētas pēc humanitārajiem, sociālo zinātņu vai pielietojamo zinātņu modeļiem, kas nav pieņemami integrētai studiju jomai. Pretējā gadījumā tie tiek vērtēti pēc profesijas tehniskajiem parametriem, kur atbilstībai noteiktām muzeja funkcijām tiek piešķirta lielāka nozīme nekā plašākiem pētnieciskiem mērķiem. Šāds modelis vairāk piemērots tehniskajām koledžām vai profesionālās sagatavošanas/kvalifikācijas celšanas institūtiem.

Gnozeoloģiskās diskusijas par muzeoloģiju ir retas, taču visbiežāk tās ved nepareizā virzienā – tās ir vai nu muzeju jomas aizstāvības runas zinātniskā vai disciplinārā aspektā, vai balstās jaunā, labākā veidā, kā konceptualizēt jomu, noliedzot iepriekšējos vēsturiskos notikumus. Jirži Neustupnijs piedāvāja vienu no dažiem šādiem piemēriem, kad viņš centās skaidrot muzeoloģijas pamatus, paužot savus uzskatus par muzeoloģijas starpdisciplināro raksturu: ja muzeoloģija ir „teorija, dažādu disciplīnu pielietojuma metodoloģija muzejos un muzeja darbā .. tai jāizmanto un jāpielieto citām disciplīnām raksturīgās metodes, atbilstoši konkrētajai muzeoloģijas nozarei.”³⁵ Speciālās muzeoloģijas metodes acīmredzami ir atvasinātas no citu disciplīnu, piemēram, vēstures, arheoloģijas, dabas vēstures u.c., metodēm. Arī vispārīgās muzeoloģijas pamatā ir citu disciplīnu metodes:

1. Uz zinātnes individuālās bāzes savāktu avotu materiālu/izejmateriālu teorija un metodes;
2. Masu komunikācijas teorija un metodes;
3. Teorija par muzeja lomu un funkcijām sabiedrībā, zinātnē un kultūrā; muzeju organizācija, muzeju darbs – socioloģijas metodes;
4. Muzeju vēsture – vēstures metodes;
5. Muzeju problēmas; masu komunikācija, zinātniskā informācija, ēkas, finanses.³⁶

Bet līdzīgā veidā varētu analizēt vairumu mācību specialitāšu, nemaz jau nerunājot par disciplīnām. Kļūdainais mērs noliedz šo elementu integrāciju vienā zinoša praktiķa darbībā, kā arī tas neatrisina pieņēmumu par šķelšanos starp teorētiķiem un profesionāļiem. Mācību jomas šķelšana daļās nenoliedz mācības gnozeoloģisko vērtību.

1969. gadā Žoržs Anrī Rivjērs, pretēji Neustupnijam, polemizēja par muzeoloģijas integrējošo funkciju un par nepieciešamību pētīt „muzeoloģiju kā disciplīnu, kas domāta, lai nostiprinātu noteiktas attiecības starp muzejiem no vienas puses un zinātni, kultūru un sabiedrību no otras puses.”³⁷ Pētījumam jānotiek, izmantojot eksperimentālas metodes, lai izvestu muzeoloģiju no pašreizējā „ultrakonservatīvā”, „trafaretu teoriju” stāvokļa.³⁸ Viņaprāt „muzeoloģija ir būtībā sintētiska/mākslīga” un aptver virkni aktivitāšu, kas atšķiras dažādos muzejos un valstīs. Viņš pieprasīja veikt starptautisku pētījumu, „lai sistematizētu teorijas un standartus, kas radīti dažādās valstīs, nolūkā adaptēt tās dažādām kultūrām un visu muzeju

³⁴ Turpat 307.-325. lpp.

³⁵ Jiří Neustupný, „What is Museology?”, 67. lpp.

³⁶ Turpat

³⁷ Georges Henri Rivière, „The Museum – the Intensification of Scientific Research and the Growth of Art Production”, *UNESCO International Symposium on Museums in the Contemporary World* (Paris, 1969), 18. lpp.

³⁸ Turpat.

vajadzībām”, lai tās „būtu kā praktiskas, tā teorētiskas”.³⁹ Līdz ar šiem izteikumiem tika noformulēta jauna muzeoloģijas realitāte – tai bija jābūt sintezētai un universālai mācību jomai.

Iespējams, ka šī ir globāla perspektīva, kas piedāvā pamatu muzeju mācības muzeoloģiskās jomas integrējošiem principiem. Aplūkojot Zemi no kosmosa, mēs redzam vienu pasauli ar kopīgu augsni, okeāniem, gaisu. Tas ir organisms, kura nākotne atkarīga no visu daļu – materiālo un nemateriālo – veselības. Ko tas nozīmē muzejiem? Kāda būs muzeju loma vides un kultūras resursu pētīšanā, lai nodrošinātu ilgtspējīgu cilvēces attīstību un izdzīvošanu, kuras mērķi ir sekmēt harmoniju starp cilvēkiem un starp cilvēkiem un dabu?

Ja piekrītam Šēna modelim, tad Rivjēra sintēzes pamatā ir kritiskā, profesionālās kompetences reflektīvā darbība, kas skatāma perspektīvā no globālā uz specifisko. Kā tāda tā pārsniedz iemaņu vai metožu kopumu, kas veido muzeja darbu; tā iziet ārpus telpām, kas var būt, bet var arī nebūt nosauktas par muzeju; ārpus muzeja kolekcijām, administrācijas vai komunikācijas; tāpat tā nav arī individuālo mācību disciplīnu pielietojums muzejos. Tā ir muzeja idejas, muzeja mērķu un to sociālo, ekonomisko un kultūras lomu starpkultūru pārbaude, kombinēta ar praktiķu prasmju kopumu, kas veido šo „domāšanu darbībā”, muzeju mācības profesionālās jomas pamatu. Bet vai mēs varam skaidri formulēt mūsu „zināšanu modeļus”?

Muzeoloģijas zināšanu modeļi

Visā muzeoloģijas mācības teritorijā eksistē pamatproblēmu jautājumos bāzēts diskurss, kas atbalsojas muzeoloģisko tradīciju manuskriptos, tomēr paliekot nezināms vairumam praktiķu un teorētiķu. Visas prasmes un metodes, kas tiek lietotas mūsu jomā, darbojas šo koncepciju ietvaros un atsaucoties uz tām. Tās piedāvā „zināšanu modeļus”, kas ir visu reflektīvo darbību un muzeoloģiskās izglītības būtības pamatā. Muzeoloģijas tradicionālo diskusiju valodu un jēdzienus var pētīt, meklējot izmaiņas valodā, ko ietekmē globālais spiediens.

Diskurss: (saraksts nav visaptverošs)

1.Problēmu loks. Kas ir kolekcija - idejas un objekti? Vai objekti pret idejām? Viena no muzeja domāšanas nepārbaudītām aksiomām ir tā, ka muzeji būtībā ir unikālas institūcijas, jo tie vēsta vienīgi par konkrētiem objektiem, fiziskām lietām, pagātnes materiālajām liecībām. Tādēļ jebkura kolekcionējoša vai eksponējoša institūcija, kurai nav fiziskas artefaktu kolekcijas bāzes, nevar būt muzejs.

Šī muzeja definīcija kādu laiku ir bijusi strīda objekts, ko raksturo tagad jau slavenā polemika starp Bendžaminu Aivu Gilmanu (*Benjamin Ives Gilman*) un Džordžu Braunu Gūdu (*George Brown Goode*). Gūds apgalvoja (1896), ka muzejs ir etiķešu kolekcija, ko ilustrē priekšmeti. Gilmans atbildēja (1915), ka, ja Gūda apgalvojums varētu būt pareizs attiecībā uz zinātnes muzejiem, kur eksponētais paraugs ir abstrakcija, tad tas nevar būt pareizs attiecībā uz mākslas muzejiem, kas reprezentē objektu kolekciju, kuru papildina paskaidrojumi.⁴⁰ Līdzīgas diskusijas notikušas arī ICOM Starptautiskajā Muzeoloģijas komitejā un kalpojušas par tēmu vairākām sesijām: „Krāšana šodien, domājot par rītdienu” (1984) par attiecībām starp objektu

³⁹ Turpat.

⁴⁰ George Brown Goode, „Museum History and Museums of History”, *Report of the Smithsonian Institution for 1896* (Washington, D.C.) Part II. Benjamin Ives Gilman, „Dr Goode's Thesis and Its Antithesis”, *Proceedings of the Tenth Annual General Conference of the American Association of Museums* (1915), 21.-25. lpp. Skatīt arī Duncan Cameron, „A Viewpoint: The Museum as a Communication System and Implications for Museum Education”, *Curator XI*, 1 (March 1968), 33.-40. lpp. Un

un sabiedrību, „Oriģināli un aizvietotāji muzejos” (1985) par objektu un muzeju, „Muzeoloģija un identitāte” (1986) par attiecībām starp muzeju un sabiedrību.

Nepārprotami, laika gaitā ir pastāvējuši dažādi muzeju veidi, kuros atšķirīgi akcentēta priekšmetu vai ideju nozīme. Var diskutēt, ka vēstures gaitā muzejos lielākā vai mazākā mērā ir bijuši ideju un priekšmetu elementi. Muzeju mēdiji - priekšmeti, artefakti vai paraugi - var būt veidoti no dažādiem materiāliem – vieni var būt trīsdimensiju priekšmeti (no lidmašīnām līdz magnetofoniem), citi – divdimensiju (fotogrāfijas, kartes). Dažas kolekcijas pastāv *in situ*, sauktas par nekustamo kultūras mantojumu. Visu vēl vairāk sarežģī tas, ka ievērojams muzeju un nodaļu skaits nodarbojas ar cilvēku darbības vai fiziskajiem procesiem, kuriem taustāmas liecības neeksistē vai nav svarīgas, piemēram, lingvisti un folkloristi, kas vāc izrunu/izteicienus; dabaszinātnieki, kas vāc informāciju par dzīvnieku uzvedību; zinātnes centri, kas vairāk līdzinās agrīnajiem kolekciju demonstrējumiem mehānikas institūtos, tādējādi ilustrējot zinātniskus procesus. Materiālajā kultūrā Džeims Dīcs (*James Deetz*) tipizē definīciju, kas ir pārņemta no artefaktu pasaules, lai tajā iekļautu virkni notikumu no „gaļas izgriezumiem” un cilvēka ķermeņa līdz valodai, ikvienu efektu, ko rada cilvēku rokas,⁴¹ no ūdens līdz gaisam. Muzeju kolekcijām var būt divējas nozīmes – viena izpaužas fiziskajā muzeja krājumā (uz muzeju centrēts krājums); bet otra ir nozīmīga ar tematiku, ko aptver muzejs, un to veido ne tikai priekšmetu kolekcijas (uz muzeju attiecināms krājums). Tās var būt tikpat nozīmīgas ar savu funkciju.

Profesionālā domāšana šādā nozīmē var būt lipīga. Pašreizējā ICOM muzeja definīcija traktē muzeju kā „materiālu liecinieku”, kas, tāpat, ietver abus – gan materiālo, gan nemateriālo - dabas un kultūras vēstures aspektus. Muzeju mācības joma, gan vēsturiski, gan šodien, acīmredzot atrodas vidū starp materiālo un nemateriālo, vērsta pilnībā uz cilvēku attiecībām ar ideju un objektu.

Papildu priekšraksti:

- Reālais pret autentisko
- Informācija pret priekšmetu
- Nākotnes šoks: uzskats, ka vienīgi priekšmetu kolekcija sniedz stabilitāti strauji mainīgajā vidē.

2. problēmu loks. Muzeji: Kas ir muzejs? Muzeji vienādā mērā ir pētīšanai domāti artefakti un muzeoloģiskās izpētes būtība. Muzeja definīcijas nepārtraukti tikušas mainītas un pārveidotas – definīciju raksturo haoss.

Mācību joma šajā gadsimtā bieži tikusi definēta, vadoties no lielas, specifiskas institūcijas pieredzes, ko raksturo plašums, tradicionālas funkcijas un nosaukums: muzejs vai galerija. Neraugoties uz to, ir notikusi pārmaiņa - mēs mazāk aplūkojam muzejā izvietotās sašaurinātās specifisko liecību izlases, vairāk – cilvēku veiktās muzeju veidošanas jeb „muzejiskošanas” darbības plašumu. Muzeja lomu un iedalījumu daudzveidība nesen ir plaši raksturota Džordža Makdonalda (*George Macdonald*) un Stīvena Alsforda (*Stephen Alsford*) sarakstā, kas veidots Kanādas Civilizācijas muzejam:

1. Muzejs kā simbols
2. Muzejs kā vīzija
3. Muzejs kā vitrīna
4. Muzejs kā dārgumu krātuve
5. Muzejs kā atmiņas
6. Muzejs kā komunikators
7. Muzejs kā padomdevējs

⁴¹ James Deetz, *In Small Things Forgotten: the Archaeology of Early American Life* (New York: Doubleday, 1977), 24., 25. lpp.

8. Muzejs kā cildinājums
9. Muzejs kā mājastēvs
10. Muzejs kā resurss⁴²

Nenovēršami, Kanādas Civilizācijas muzeja diskusijas izvirza jautājumus arī par tehnoloģiju lomu muzejos – cik tālu ir pieļaujama muzeju pārvēršana disnejlendās.

Papildu priekšraksti:

- Muzeju tipu/veidu daudzveidība un to savstarpējā saistība:
Muzeju kopība
- Fiziskā kolekcija pret muzeju kā fenomenu
Ideja, rituāls vai izturēšanās/rīcība
- Muzeja funkciju daudzveidība
Muzejs kā kolekcija pret komunikāciju
Pētniecība pret izglītojošo darbu un pret izklaidi

3. problēmu loks. Kā muzejs tas ir? Kam muzejs domāts? Diskutējot par muzeju, viens no pamatjautājumiem ir jautājums par varu un īpašumtiesībām. Līdzās ieilgušajiem centieniem muzeju mācībā iekļaut apmeklētāju faktoru, ir parādījusies diskusija, kas konfrontē sistēmiskās un sistemātiskās diskriminācijas varbūtību muzejos, kuru pamatā ir eirocentriskā, finanšu nomākta kolekcionēšana un interpretācija. Mēs veidojam ideoloģiju dekonstruēšanas prasmes un politiku izslēgšanai pret iekļaušanu.

Muzeoloģijas nākotnei nozīmīga programma ir dažādu konceptuālu ietvaru attīstīšana tādai muzeju mācībai, kas ņem vērā dzimumu, šķiru, rasi un nacionalitāti kā analīzes kategorijas un izprot muzeju sociālā, politiskā, ekonomiskā, vēstures un, pāri visam, ideoloģiskā kontekstā. Mums jānāca muzeju un to satura dzīves cikla analīzes kritiskās metodes. Noklusuši aizspriedumi, kas liedza svītrot priekšmetus no slepeniem sarakstiem, tagad rodas jauni pretstatījumi, kas radīs nepieciešamību veidot jaunu krājuma vadības un komunikācijas valodu eksponēšanai, programmu veidošanai un muzeju vadībai.

Muzeoloģiskās demokratizācijas process

Kultūras paradokss balstās universālumā, kas apvienots ar bezgalīgu satura un formu daudzveidību, un tam nepieciešamas jaunas metodoloģijas un stratēģijas starpkulturālu un iekškulturālu attiecību veidošanai.

- Personiskais un kolektīvais
- Sadalījums starp iekšējo un ārējo
- Balsu vienlīdzība – lietpratēji pret amatieriem
- Visas kultūras ir vienlīdzīgas
- Līdzsvars starp attīstīto un trešo pasauli

Vai ir iespējama globālā muzeoloģija, kura vienlīdzīgi novērtēs attīstītās valstis un trešās pasaules valstis savā muzeoloģijas analīzē? Ziemeļamerikā vietējie iedzīvotāji rāda mums ceļu uz muzeoloģijas renesansi. Rezultātā veidojas jauna domāšana par muzejiem:

- Daudzbalsība/partnerība
- Muzeji kā dialogi

⁴² George Macdonald and Stephen Alford, *Museum for the Global Village* (Ottawa: Canadian Museum of Civilization, 1989).

Tajā, ko reizēm sauc par postmoderno muzeju, uzsvars pārbīdās no patiesības uz patiesībām, no produkta uz procesu, jo zināšanas kļūst pieejamas visiem, nevis nelielai sabiedrības daļai. Šo speciālo zināšanu izplatīšanai ir organiska saistība ar akadēmisko disciplīnu dalījumu: individuālās mācību priekšmetu jomas un to metodes kļūst vienlīdz nozīmīgas starpdisciplinārajā forumā.

4. problēmu loks. Kam pieder muzejs? - Ekonomuzeoloģija. Mēs esam dzirdējuši par globālās sasilšanas procesu. Taču ir iespējams raksturot arī muzeju globālo komercializāciju un apšaubīt mūsu muzeoloģisko dvēseļu zudumu. Tiem no mums, kas studē muzeju vēsturi un redz cīņu par izdzīvošanu tajos muzejos, kuri nespēj turpināt darboties līdzšinējā veidā finansiālu vai citu iemeslu dēļ, nav šaubu, ka radošs jaunu finansēšanas risinājumu pielietojums muzejiem ir ieguvums. Taču visā pasaulē muzeju darbības ekonomiskajā pamatā ir dažas fundamentālas izmaiņas, kas vai nu rada iespējas kultūras attīstībai, vai kooptē organizatoriskās vērtības. Te ir nepieciešama rūpīga ekonomisko struktūru un muzeju darbības principu salīdzinoša izpēte.

Ierobežojumiem mūsu komerciālismam, kultūras mantojuma tūrismam noteikti ir jāpamatojas izpratnē par muzeju biznesu un mūsu pašu apņēmību, kā arī uz bezpeļņas institūciju, kas nav tikai peļņas organizāciju pārveidojums, labākā biznesa izpratnē. Pie šiem jautājumiem jāatgriežas tiem, kuru pārziņā atrodas muzeji. Vai mēs varam definēt biznesu, kurā esam iesaistīti? Un – kas ir muzejs? Kādi ekonomiskie procesi sekmē kultūras uniformismu, kuram jādarbības pretī ar iebildumu, ka visas kultūras un visas tautas ir vienlīdz cienījamas – „katra kultūra ir kopējā mantojuma daļa”? Kāda loma tajā ir muzejiem?

Ietvars

Muzeoloģijas rezultējošo ietvaru, būvētu uz šiem un citiem diskursiem, veido piecas daļas:

1. Izpētes lauks.
2. Muzeju procesi un ideoloģija – filozofija, idejas par muzeju mērķiem, skatītas muzeizācijas (*museumization*) un reprezentācijas procesos.
3. Muzeja konteksts – muzeja struktūra un attīstība sabiedrības kultūras institūciju vidē, kas ietver pieņemto vēsturisko, juridisko, ekonomisko un organizatorisko pieeju.
4. Procesu/darbības. Iekšējie procesi – „objekta pieredze”, kolekcijas un to resursi, pētījumi, informatīvās bāzes veidošana. Ārējie procesi – „klientu pieredze”, komunikācija, izglītojošais darbs un publiskās programmas muzejā un ārpus tā.
5. Pārvaldība/vadība – plānošanas un vadības principi un metodes, kas virza šīs aktivitātes uz institūcijas mērķu sasniegšanu.

Bez tam, mums jāatsaucas uz globālām problēmām, tādām kā planētas ekoloģiskais stāvoklis, saistībā ar tās daudzveidīgajām kultūrām, un prasība pēc ilgtspējīgas ekonomikas attīstības. Šai analīzei jāietver gan muzeja veidols, gan darbības konteksts, gan krājuma un komunikācijas sistēmu izvērtējums.

Iegūtais rezultāts ir pavisam atšķirīga mācību jomas definīcija. Muzeoloģijas studijas reprezentē cilvēcisku procesu: tas rodas līdz ar materiālās pasaules - dabas vai cilvēku radītu objektu vai to simbolu - identificēšanu un vākšanu. Šie objekti reprezentē konkrētu vērtību, kas var būt estētiska, reliģiska, antikvāra (dīvainības un retumi), izklaidējoša vai zinātniska. Minēto procesu papildina darbības, kuru rezultātā objektīvizētā (*objectified*) realitāte tiek izkārtota attiecīgajā muzejā un notiek objektu vai to simbolu prezentēšana, piedāvājot tos publiskai apskatei, tādējādi piešķirot tiem jaunu vērtību, iekapsulētu muzejiskās nozīmes sistēmā. Te ir runa arī par šī procesa pārvēršanu darbībā, profesionālās iemaņās un problēmas risinošā ekspertīzē, kas nepieciešama, lai tiktu īstenots muzeja ikdienas darbs ar tā dažādajām

funkcijām. Tieši šo muzeja procesu un muzeja darba iemaņu kombinācija ir tā, kas veido muzeju mācības jomas ietvaru.

Tādējādi, muzeji aptver sekojošus jautājumu lokus:

- Cilvēku aktivitāte, uzlūkojot apkārtējo pasauli caur fenomenu, taustāmo objektu, materiālo vai nemateriālo elementu izlasi no dabas vai cilvēka radītās materiālās pasaules;
- Estētiskās, reliģiskās, antikvārās, izklaidējošās, zinātniskās vērtības skaidrojumu reprezentācija;
- Kombinēto vai nemateriālo objektu fiziskā aprūpe; (a) akadēmiskā un cita informācija, kas to aptver; (b) informācija, kas var tikt iegūta no šiem objektiem, un (c) šo daudzveidīgo materiālo un nemateriālo artefaktu prezentācija un izstādīšana;
- Tas viss izteikts kā (a) komunikācijas vērtības; (b) realitātes rekontekstualizācija muzejā; (c) apmeklētāju un lietotāju daudzveidība un (d) pastāvīga modrība par muzeja sniegumu un viedokļu paušanu.

Viss minētais ir jāizsaka prasmēs un zināšanās, kas nepieciešamas atbildīgajam praktiķim.

Nobeigums

Tagad mums ir jāveido saites ar mūsu pagātni un vienam ar otru, integrējot praksi un teoriju, pētnieku un praktiķu pieredzi, un mums tas jādara, balstoties nevis uz plaukstošajiem zinātnes, zinātņu disciplīnu un teoriju neatbilstības dieviem, bet uz pārdomātu kultūras muzeju tradīciju izpēti, modernās globālās muzeoloģijas izteiksmē, kas nākotnes vārdā tiecas pārbaudīt muzeoloģijas kā mācību jomas priekšnoteikumus.

Gnozeoloģijas un mūsdienu valodas izteiksmē mēs nonākam pie jautājuma, vai mēs vēlamies jomu, kas izglīto muzeju darbiniekus „darīt lietas pareizi”, vai jomu, kas māca „darīt pareizās lietas”. Nepārprotami, muzeju mācības jeb muzeoloģijas nākotnes labklājība atkarīga no mūsu spējas definēt to kā līdzsvaru starp mērķiem un līdzekļiem, kā arī kritiski izvērtēt to, balstoties uz teorijas un prakses vienotību.

Pielikums

Pētījumu ietvars reflektīvai muzeju praksei

1. *Mācību jomas saknes:*
vēsture, muzeju izpētes metode.
2. *Muzeja process un ideoloģija:*
filozofija, muzeja mērķis un muzeizācības process.
3. *Muzeja konteksts:*
muzeja(u) struktūra un attīstība sabiedrības kultūras institūcijā, kas ietver vēsturisko, juridisko, ekonomisko, organizatorisko aspektu, virzoties no globālā uz atsevišķo.
4. *Darbības:*
 - Iekšējās: „objekta pieredze” – krājums, pētniecība, saglabāšana un informācijas ieguve.
 - Ārējās: „klientu pieredze” – komunikācija, izglītojošais darbs, publiskās programmas.
5. *Pārvaldība:*
nodrošināt, lai plānošanas un pārvaldības principi un metodes sakristu ar darbībām, kas vērstas uz institūcijas mērķiem.